

ARKEOLOJİK ALANLARIN KORUNMASINA VE SUNUMUNA YÖNELİK MODERN MÜDAHALELER

CONTEMPORARY INTERVENTIONS FOR PROTECTION AND PRE- SENTATION OF ARCHAEOLOGICAL SITES

Müge SAVRUM KORTANOĞLU*

Özet

Bu makalede, arkeolojik alanların olumsuz çevresel etkenlerden korunması için gerçekleştirilen koruma çatıları ile bu alanların topluma sunumuna yönelik uygulamalar çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu uygulamalar alanın dokusu içerisindeki modern eklerdir. Arkeolojik alanlarda kazılar sonucu açığa çıkartılan mimari kalıntılara, gerekli koruma çalışmalarının yapılmasının ardından, bazen koruma çatısı ile olumsuz çevresel etkenlerden korunması gereği doğmaktadır. Koruma çatıları bir taraftan olumsuz çevresel etkenlere karşı çözümler sunarken diğer taraftan koruma çatısı strüktürü içinde oluşan yeni iklim koşullarından, çevresinde gerçekleştirilmesi gereken drenaj sistemine kadar çözüm bulunması gereken bir dizi durum geliştirirler. Bir diğer deyişle koruma için çözümler üretirken kendi sorunlarını üreten bir sistem haline alırlar. Bu nedenlerle gerçekleştirilmeden önce çok iyi planlanıp tasarlanmaları önemlidir. Sunuma yönelik düzenlemelerde de gerekli özen gösterilerek mimari arkeolojik kalıntıları ezen sunumlardan kaçınılmalı, alanın arkeolojik değerini en iyi anlatacak yöntemler seçilmelidir. Tüm bu çalışmalar, alanın özgün dokusuna yeni bir boyut katar. Bu nedenle alanın asıl öznesi olan arkeolojik kalıntılarla birlikte özel bir uyum içinde tasarlanmaları önemlidir. Korumaya ve sunuma yönelik uygulamalar disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu tür uygulamalara sahne olan arkeolojik sitler, “Yönetimi Planı” kapsamında ele alındığında, sürdürülebilir bir sisteme ulaşılabilir. Konu hakkında ilkeler ulusal ve uluslararası düzeyde belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Arkeolojik sit, arkeolojik miras, koruma çatısı, sunum, koruma

Abstract

In this article the author mentions various aspects of both the protective shelters for conserving the archaeological remains against the environmental factors, and the implementations for presenting these sites to the community, all of which are contemporary interventions to the archaeological sites. In archaeological sites, sometimes there occurs a need for protective shelters in order to conserve the archaeological remains those are exposed by the excavations. However, protective shelters, while developing solutions for the negative impacts of environmental factors to the archaeological remains, create their own new problems to be solved in relation with the new climatic conditions occurring underneath them as well as the drainage of water in their surrounding. In other words, they create their own problems while proposing solutions for conservation. Therefore, good planning and design prior to their implementation become essential. As another type of new intervention in archaeological sites, presentation implementations should also be carefully handled. They should not to dominate over the archaeological remains with the new interventions and methods to present the values of the archaeological remains the best should be chosen. All these new interventions add a new dimension to the existing authentic character of the archaeological site. Therefore it is important to design and handle them together and in harmony with the archaeological remains which are the main ‘subjects’ of the site. Interventions for protection and presentation necessitates an interdisciplinary study. A sustainable system can be achieved, if such archaeological sites are handled as a part of a ‘conservation management plan’. The main principles of these are mentioned both in national and international levels.

Keywords: Archaeological site, archaeological heritage, protective shelter, presentation, protection

* Dr. Müge Savrum Kortanoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-posta: mugesavrum@gmail.com

Giriş

Arkeolojik alanlar; bilimsel, estetik, tarihi, kamusal değeri olan, yasa ve ilgili idari düzenlemelerle kamu denetiminde yönetilen, yönetim planları aracılığıyla, disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşımla korunması gereken alanlardır.

Ülkemizde bilimsel kazı çalışmaları, her geçen gün artarak yerli ve yabancı bilim heyetlerince sürdürülmektedir. Açığa çıkartılan arkeolojik kalıntıların yerinde (in situ) korunması ve sunumuna yönelik çalışmaların yapılması, her zaman tercih edilen bir yaklaşım olmakla birlikte, evrensel kültür varlıklarının toplum yaşamına katılarak gelecek kuşaklara aktarılması, günümüzde daha çok önem kazanan bir konu olmuştur.

Arkeolojik alanlar, henüz kazıları yapılmadan önce, kazı süresince veya kazıların tamamlanmasından sonra birçok nedenle tahribata maruz kalmaktadır. Kazılar gerçekleşmeden oluşan tahribatın kaynağı çoğunlukla insan ve onun bitmek bilmeyen doğaya hakim olma projeleridir. Kazıların ardından oluşan tahribatın kaynağında ise; toprak altında değişmeyen şartlarda korunagelen kalıntıların, açığa çıkartıldığında farklılaşan iklim ve diğer olumsuz etkenler nedeniyle tahribata uğraması yatmaktadır. İnsan etkeni de yine söz konusudur. Bu bağlamda kalıntıların çevresel etkenlerden korunması için koruma çatısı uygulamaları yapılmaktadır. Sürdürülebilir bir koruma için çatının oluşturduğu yeni ortamın sürekli izlenmesi gereken bu sistem, aslında uzun vadeli bir sürecin başlangıcıdır. Gerek koruma çatıları gerekse sunum için gerçekleştirilen çeşitli düzenlemeler, alana getirdikleri yeni algı ile arkeolojik alana yapılan yeni müdahalelerdir. Arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek tüm işlemler, farklı uzmanlık alanlarının bir arada çalışması ile başarıya ulaşabilir.

Koruma Çatıları

Arkeolojik alanlarda tahribatın boyutu ıslanma, kuruma, donma, erime süreçleri ve toprakta bulunan tuzlara bağlı olarak değişmektedir. Topraktaki tuzlanma hareketleri koruma uygulamalarının başarısız olmasına, bozulmanın devamına, zemin ve duvarların ıslak kalması ise yapısal ayrışmaya neden olmaktadır. Su ve ışık; mantar, yosun, bakteri, liken ve bitki gibi biyolojik aktivitelere neden olmakta ve yapı malzemelerinin zarar görmesine yol açmaktadır. Güneş ışınları ve oluşturduğu aşırı sıcaklık da yıpratıcı etkisiyle önlem alınması gereken bir unsurdur. Rüzgar ise, beraberinde getirdiği parçacıkların yüzeye çarpmasının etkisiyle aşındırıcı bir etki oluşturur ve biyolojik aktiviteye etken olan toz toprak gibi maddelerin birikmesine neden olur.

Bu etkenlerin tamamı ortamda doğal olarak gelişmekte olup, arkeolojik kalıntıların bulunduğu alanlarda gerekli önlemlerin alınmasını gerektirmektedir (Dikilitaş 2010: 45-47). Koruyucu fonksiyon açısından incelendiğinde koruma çatısı çevresel ve biyolojik etkilere karşı koruma sağlamalıdır. İyi bir koruma çatısı için; arkeolojik alanı etkileyen tahrip süreçlerinin detaylı analizi yapılarak, koruma fonksiyonu mutlaka arkeolojik alana özgü koruma kriterleri içermeli, alanın peyzajı ile uyum içinde olmalıdır. Standart bir yöntemden söz edemediğimiz ve birçok yerde bir defa olarak uygulanan koruma çatıları, önceki deneyimlere dayanmadan, belirli bir yöntem olmadan yürütülmektedir. Bu bağlamda işlemin sonucunda çeşitli yönleri risk altındadır (Agnew 2012: 459-460).

Arkeolojik kazılar sırasında geçici çatılar yapılmasının uzun bir geçmişi olmasına rağmen, kalıcı koruma çatılarının yapılması nispeten yeni bir olgudur (Grover ve Schaffer 2007: 38). Geçici veya uzun süreli koruma amaçlanarak uygulanan koruma çatıları, doğanın yıpratıcı etkilerine karşı çoğunlukla iyi bir çözüm sunmaktadır. Bilimsel kazılar sonucu açığa çıkartılan arkeolojik kalıntılar üzerinde yapı malzemesine göre çeşitli koruma ve sağlamlaştırma yöntemleri kullanılarak önlemler alınır. Ancak kalıntıların maruz kaldığı olumsuz şartlar tahribatın devam etmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, kalıntılara çeşitli koruma uygulamaları yapıldıktan sonra koruyucu çatı ile kapatılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle de tarih öncesi yerleşmelerinin yoğun olarak kullanılan yapı malzemesi olan kerpicin bozulma eğilimi oldukça fazladır.

Arkeolojik alanlardaki kerpiç yapı kalıntılarının uzun vadeli korunması için bir gereklilik olarak görülen koruma çatıları, öncelikle planlanmalı, kalıntılar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisi değerlendirilmelidir. Kerpiç kalıntıların korunması için çatı ile oluşturulan yeni ortam, başka sorunlara neden olabilir. Bir diğer deyişle koruma çatıları aynı zamanda kendi sorunlarını üreten sistemlerdir. Çatalhöyük koruma çatıları örneğinde yaz aylarında havalandırmayı sağlamak için yan paneller kaldırılrsa da sıcaklık devam edebilmektedir. Diğer taraftan paneller açık olduğunda rüzgarın etkilerine açık olmaktadır. Bu etkenler kurutma etkisinin yanı sıra rüzgarın getirdiği toz ile birlikte erozyon oluşur. Ayrıca çatı içinde bağıl nem ve sıcaklıkta düzenli dalgalanmalar kalıntıların korunmasını güçleştirir. Bu etkenlerin dışında çeşitli canlı türlerinin kalıntılar üzerindeki fiziksel zararları vardır. Tüm olumsuz etkenler incelendiğinde, kerpiç mimarinin bulunduğu alanlarda koruma çatısı yapılması korumayı tam olarak sağlamakta yeterli olamayabilir (Atalay vd. 2010: 157).

Koruma çatıları alana yeni bir görünüş getirerek baskın bir öge katmaktadır. En hafif bir strüktür bile alanın karakterini

veya algılanmasını değiştirmektedir. Bu bakımdan çok özenle tasarlanmaları gerekmektedir (Ahunbay 2010: 112; Grover ve Schaffer 2007: 39). Koruyucu çatıların tasarımında alanda tek başına anıtsal özellik taşıyan, iddialı mimari uygulamalardan kaçınılması uygun görülen bir yaklaşımdır (Ahunbay 2009: 106). Arkeolojik alanların çatı ile koruma altına alınması, çeşitli disiplinlerden uzmanların birlikte çalışması ve tasarımın aşamalarında sürece katılımları ile sağlanır. Arkeolog kazıların devamlılığı, konservatör kalıntılarda çevre koşullarının etkisi ve bozulmaları, mimar çatı strüktürünün tasarımı ve alana getireceği yeni etki ile ilgili konuyu ele alır. Ayrıca koruma çatısı inşasında kullanılacak yapı malzemesinin seçimi çok önemlidir. Zamanla meydana gelebilecek bozulmaların etkisiyle yapı işlevini yitirebilir. Bu nedenle dayanımı yüksek, uzun ömürlü malzeme kullanılmalıdır (Tanaç Zeren ve Uyar 2010: 56,61). Koruma çatısının içinde oluşacak yeni iklim ve ışık dikkate alındığında da, kullanılacak malzeme seçimi önemlidir. Yerel malzeme ve yerel iş gücü, çoğunlukla olumlu sonuçlar veren unsurlardır. Koruma çatısını oluşturan malzemeler arkeolojik alan üzerinde bir yük oluşturur. Ankraj noktalarının, zeminin hemen altında olabilecek kalıntılara zarar vermemesi için özenli bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ilerleyen kazı çalışmalarına göre eklenip büyütülebilen bir sistem geliştirilmesi önemlidir. Korunması gereken arkeolojik kalıntıların üzerine koruma çatısının yapılabilmesi için iklim, arazi koşulları gibi çevresel etkenler araştırılmalıdır. Güneş ışınlarına duyarlı, içeride oluşacak yoğunlaşmayı mümkün olan en yüksek düzeyde çözümlen bir sistem üretilmelidir. Koruma çatısı kullanmak, ayrıca çatının biriktirdiği suyun sebep olabileceği su yoğunluğundan kaçınmak için

bir drenaj sistemini gerektirir. Herhangi bir arkeolojik alanda uygulanan ve sorunlara cevap veren koruma çatısı uygulaması, başka bir alana uygulandığında başarıya ulaşamayabilir. Her alanın kendine özgü koşullarına göre ayrı planlama yapılması önemlidir. Çeşitli dinamikleri içinde barındıran, çok yönlü ve yaşayan bir sistem olan koruma çatısı “yönetim planı” ile ele alındığında sürdürülebilir bir boyut kazanır.

Koruyucu çatıların uygulanmasında teknik detayların dışında belki de daha karmaşık olan bürokratik işlemler zinciri vardır. Mimari projenin koruma bölge kurullarının izin onayına sunulması ve hatta gerekli maddi kaynağın yaratılmasına kadar çeşitli dinamikler bulunmaktadır.

Koruma Çatısı Uygulamalarından Seçilmiş Örnekler

Ülkemizde arkeolojik alanlarda koruma çatısı uygulamalarında son yıllarda artış görülmektedir. İlk örneklerden, Karatepe-Aslantaş’da Prof. Dr. Halet Çambel tarafından kalıntıların doğal çevre ve insan çevreleri ile bir bütün olarak yerinde korunarak sergilenmesi kapsamında gerçekleştirilen projede, taş eserlerin koruyucu bir sistem altında korunması gerçekleştirilmiştir. Dağınık durumda bulunan taş eserler onarılıp ait oldukları parçalarla birleştirilmiş, bu eserlerin doğa şartlarının olumsuz etkilerine maruz kalıp zarar görmemesi için üzerlerine öncelikle geçici bir çatı yapılmıştır. Daha sonra eserin önüne geçmeyecek nitelikte hafif ve sade bir saçak sistemine karar kılınarak, Türkiye’nin ilk “brüt beton” örneği olan saçaklar uygulanmıştır (Çambel 2001:139; Çambel 2010: 132) (Foto.1-2).

Fotoğraf 1 - Karatepe-Aslantaş koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Protective shelter in Karatepe-Aslantaş (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Çatalhöyük'te duvar resimleri dışında bazı evlerde boğa kafatasları ve boynuzlar veya sadece boynuzlar, sıvalı alçak kabartma örnekleri bulunmaktadır. Çatlama ve dökülme eğiliminde olan toprak sıva tabakalarının korunması çeşitli zorluklar içermektedir. İklim, yeraltı suyu ve tuzlar, kalıntılar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kerpiç duvarları ve sıvaları korumak için alanda uzun vadeli koruma önlemleri gerektiğinden, kazı alanları üzerine koruma çatıları gerçekleştirilmiştir. Bu çatılar yapı kalıntılarını koruma işlevinin dışında arkeolog ve konservatörlere uygun çalışma ortamı ve ziyaretçiler için kazı alanlarının açık kalmasına olanak sağlamıştır. İlk koruma çatısı olan güney alanında bulunan çatı çelik çerçeve ve polikarbonattan oluşturulmuştur (Foto. 3-4). Diğer koruma çatısı olan 4040 çatısı ise ahşap çerçeve ve polikarbonattan oluşturulmuştur (Foto. 5-6). Her iki çatıda da yaz aylarında hava akışını arttırmak ve iç sıcaklıkları azaltmak için kaldırılabilir kısımlar bulunmaktadır. Ayrıca yağmur ve kardan kaynaklanan su akışını yönlendirmek ve yönetmek için çatıların çevresine drenaj sistemi

oluşturulmuştur (Atalay vd. 2010: 157-158). Her iki çatıyla kaplı alanda çeşitli bilgilendirme panoları bulunmaktadır. Ahşap strüktürlü 4040 kazı alanında ise bilgilendirme panolarının yanı sıra kalıntıların çevresinden geçirilen gezi yolu yapılmıştır (Foto.7).

Malatya Arslantepe'de M.Ö. 4. binyıla tarihlenen saray kompleksinde koruma çatısının doğal çevreye en az etki prensibiyle, şekli ve boyutu dikkatli tasarlanmış, çevreye yüksekliğinin höyüğün kontur çizgisini aşmaması sağlanmış, kolay yapım ve bakım, az uzman gücü, yerel iş gücü hedeflenmiştir. Bununla, maliyeti düşürmekle birlikte dış ihtiyacı ortadan kaldırarak işi hızlandırmak amaçlanmıştır. Kalıntılara zarar vermemesi açısından ankraj noktalarının küçük olmasına dikkat edilmiştir. Çatının şekil ve büyüklüğü ile çevre içinde uygun bir görünüm oluşturması amaçlanmıştır. İçinde ziyaretçiler için gezi yolu, yazılı ve illüstrasyonlu panolar tasarlanmıştır (Restelli 2002: 48).

Fotoğraf 2 - Karatepe-Aslantaş koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Protective shelter in Karatepe-Aslantaş (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 3 - Çatalhöyük Güney Kazı Alanı koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Protective shelter over the south trench in Çatalhöyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Malatya Arslantepe'de saray kompleksinde koruyucu çatıdaki amaç, her bir kerpiç yapının kendi çatısı olacağı ve kerpiç duvarların korunacağı gerçeğinden hareketle, yalnızca koruma amacıyla değil, aynı zamanda mekanları, hacimleri, ışığı, renkleri belirleyerek mümkün olduğunca orijinaline yakın bir atmosferi yeniden yaratıp sunmak olmuştur. Koruyucu çatı, tek bir örtü şeklinde değil, terasların zemin yüksekliğine bağlı farklı yüksekliklerle, tek tek binalarla ilgili bir çatılar serisi olarak düşünülmüştür. Bu sebeple, kazılar devam ederken ihtiyaç duyulacak gelecekteki değişiklikler için eklenip

çıkartılabilen modüllerden oluşmaktadır. Yapısal olarak çatı sistemi, duvarların etrafından geçen metal köprülere dayandırılan ve zeminin düzensiz yüzeyine birleştirilmek için doğrudan orada inşa edilen bir sistemdir. Küçük betonarme kaideler üzerinde duvarın her iki tarafından yere sabitlenmiş dikey kolonları olan çok sağlam bir metal strüktürü kapsamaktadır. Metal köprüler duvarların üstüne asılmış olan ve çatı kaplama kirişleriyle birlikte strüktürün bütün parçalarını birleştiren yatay demir kirişlerle birbirine bağlanmaktadır. Strüktürün tüm ağırlığı özenli bir şekilde dağıtılmıştır. Mevcut

Fotoğraf 4 - Çatalhöyük Güney Kazı Alanı koruma çatısı iç mekan (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Interior view of the protective shelter over the south trench in Çatalhöyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Fotoğraf 5 - Çatalhöyük 4040 Kazı Alanı koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Protective shelter over the 4040 trench in Çatalhöyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Fotoğraf 6 - Çatalhöyük 4040 Kazı Alanı koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Protective shelter over the 4040 trench in Çatalhöyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Fotoğraf 7 - Çatalhöyük 4040 Kazı Alanı koruma çatısı iç mekan (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Interior view of the protective shelter over the 4040 trench in Çatalhöyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 8 - Arslantepe koruma çatısı (Başgelen 2013: 16) / Protective shelter in Aslantepe (Başgelen 2013: 16).

çatı kaplaması dışarıdan çok katmanlı bir izolasyon materyaliyle örtülü ahşap panolardan yapılmıştır ve çatı kaplamasındaki tüm metal strüktürler ahşap kaplıdır. Bu düzenlemeyle ziyaretçilere geleneksel çatıların renk, materyal ve karakteristikleri verilmek istenmiştir. Çatıların yükseklikleri, kullandıkları dönemdeki anıtsallık duygusunu vererek, bazen iki katlı olmakla birlikte yüksek olmaları gerekliliğine işaret eder. Çatı, ışık ve güneş geçirmez olduğundan, özellikle sıvalı-boyalı kısımlarda iyi bir koruma sağlamaktadır. Ancak korunan alanın doğal ışıklandırmasından hareketle çözüm aranarak, eskiden açık olduğu düşünülen sarayın içindeki noktalardan ışığın girmesi için kırılmaz camla kaplanmıştır (Frangipane 2010: 206-207) (Foto. 8).

Tilmen Höyük'te K-5 yapısındaki kerpiç duvarları çevresel etkenlerden korumak için bir koruma çatısı strüktürü gerçekleştirilmiştir. Özellikle kerpiç duvarların bulunduğu ve dayanıksız özelliği sebebiyle korumaya ihtiyaç duyulduğu K-5 yapısında glulam kereste strüktürü uygulanmıştır. Bu strüktürün, yüzeyin altında beton bloklar halinde temel yapıları, dikdörtgen bölümlü payandaları, çatı için taşıma strüktürü, yağmur suyundan koruma amaçlı olarak çatı kısmında iki saz katmanı arasına konulmuş şeffaf ve geçirimsiz bir tabaka bulunmaktadır (Musso 2008: 323) (Foto. 9-10).

Sunuma Yönelik Düzenlemeler

Günümüzde arkeolojik kalıntıların bulunduğu yerde korunarak sunumu, kazılar sonucunda edinilen bilgilerin topluma aktarılması, giderek artan çalışmalar içerisinde yerini almıştır. Sunum fikrinin oluşumunda birçok paradigmadan söz edilebilmekle birlikte, popüler yaklaşım içerisinde sunum faaliyetlerinin temelinde turizm yatmaktadır. Kitle turizmi içinde, kültür turlarının gelişmesinin ekonomik dinamiklere katkısı yadsınmaz. Fakat ziyaret edilen arkeolojik alandaki kalıntıların zarar görme riski mevcuttur. Kültür varlıklarının korunmasına ekonomik katkı sağlayacak bir araç olarak görülen turizm, salt ekonomik amaç olarak görüldüğünde rahatlıkla tahribata neden olabilmektedir. Turizmin yaratabileceği aşınmalara karşı, alanın taşıma kapasitesine göre ve aşırı ziyaretçi talebine yönelik önlemler alınmalıdır. Turizm bir amaç olarak algılanmayıp, alanın arkeolojik değerinin ön planda tutulması önemlidir. Diğer taraftan turizmin herhangi bir tahribata neden olmadan, araştırma, kazı, koruma, sunum, korumanın devamlılığı gibi konularda arkeolojik alanlara katkı sağlaması da mümkündür. Bu noktada sosyo-kültürel politikalar, eğitim, bilinçlenme ve sahiplenmeden doğan doğal koruma güdüsü gibi kavramlar önem kazanır.

Ülkemizde arkeolojik kazı alanlarının korunarak sunumu olgusu yakın dönemlere kadar anıtsal mimarlık kalıntılarının bulunduğu Klasik Dönem kazıları ile

sınırlıydı. Bu alanlarda anastylosis uygulamaları ve bilgilendirme panoları aracılığıyla eserlerin tanıtımı için uzun yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Ancak tarih öncesi yerleşmeleri müzelerdeki eserlerle temsil edilmiş, arkeolojik alanların ziyareti ve buluntularıyla bir bütün olarak düşünülmesi ile ilgili bir gündem oluşmamıştı. Son yıllarda tarihöncesi alanların da ziyaret edilmesi için uygun koşulların yerine getirilmesine yönelik çalışmaların arttığını görmekteyiz (Eres 2010a: 101; Eres 2010b:120). Tarih öncesi alanların topluma sunumu, toplumun hemen her seviyesinde görsel etki yaratabilen ve sunumu daha kolay olan Klasik Dönem kentlerine göre çeşitli zorlukları içinde barındırır. Örneğin höyük yerleşmelerinde mimari kalıntıların malzemesinin dayanıksızlığı, uzman olmayan kişilerce anlaşılmasının güçlüğü, anlatımının zorluğu, uygun sergileme yöntemlerinin seçilmesi, toplumun bilmediği uzak dönemleri kapsamı başlıca zorluklardandır. Kalıntıların korunması da yapı malzemesinin doğası gereği oldukça hassas olması sebebiyle güç bir iştir. Bu önemli kültür rezervlerinin uygun ve gerekli koruma yöntemlerinin seçilmesi ve uygulanması ile birlikte, bilimsel amaçlar için korunması dışında, alanın ziyaretçi ihtiyaçlarına ve bilgilendirilmelerine yönelik düzenlenmesi gerekmektedir. Doğası gereği çok tabakalı höyüklerde hangi tabakanın korunacağı veya kaldırılacağı sunumun içeriğini belirler. Sergilenecek dönem, daha çok kazı stratejisiyle gelişen bir konudur.

Arkeolojik alanın topluma sunumuna yönelik çalışmaların dinamikleri içinde, ziyaretçiler tarafından gezilmesi planlanan alan içinde, mimari kalıntılara zarar vermeyecek şekilde, tanıtılması planlanan kalıntıların yakınından geçirilen gezi yolu en önemli unsurlardan biridir. Bu gezi yolunun tamamlayıcıları ise, gösterilmek istenen mimari unsurları her seviye ziyaretçi için anlaşılabilir kılan bilgilendirme panoları, seyir alanları, yönlendirme ve uyarı işaretleridir. Bilgilendirme panolarının en az iki dilde ve her türlü mevsim koşuluna dayanacak malzemedan imal edilmesi önemlidir. Ayrıca ziyaretçi merkezleri bilginin aktarımı için oldukça faydalıdır. Animasyon filmler, üç boyutlu canlandırmalar gibi çeşitli teknolojilerden yararlanılarak ziyaretçilerin bilgilendirilmesi sağlanır.

Arkeolojik alanlarda ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik yapılan uygulamaların alanın çok yakınında ve uygun olmayan boyut ve biçimlerde tasarlanması, alanın özgün niteliğini etkilemekte ve görüntü kirliliğine yol açmaktadır. Ziyaretçi ihtiyacına yönelik tüm yeni düzenleme çalışmaları, alanın dokusuna uygun tasarımda ve uygun mesafede olmalıdır. Bunlar alana ulaşımı sağlayan yollar, alanın içinde konumlandırılan çeşitli satış birimleri, otopark, tuvalet, yeme-içme üniteleri gibi eklerdir (Ahunbay 2010:108). Sunuma yönelik tüm çalışmalarda bilimsellik-popülarite dengesinin kurulması

Fotoğraf 9 - Tilmen Höyük koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Protective shelter of Tilmen Höyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Fotoğraf 10 - Tilmen Höyük koruma çatısı (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Protective shelter of Tilmen Höyük. (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

önemlidir. Alanda gerçekleştirilecek sunumdaki “maksimum minimalizm”, arkeolojik kalıntıları alanın en önemli unsuru haline getirir (Savrum Kortanoğlu 2014: 9). Arkeolojik alanların sunumunda müdahalelerin minimum düzeyde tutulması, sunum teknikleri ile kalıntıların varlığının ezilmemesi kabul gören tutumlardır. Bazı sunum teknikleri arkeolojik kalıntıların varlığını gölgelemektedir. Bu tekniklerle orijinal izlerden daha güçlü bir etki üretilebilir. Ancak ziyaretçinin ilgisi yeni olana değil arkeolojik alanın kendisindedir. Bu metodun aksine arkeolojik kalıntıları ilgi odağı tutan sunumlar vardır. Bazen bir sütunun ayağa kaldırılması, bir tapınağın ölçeği hakkında fikir verebileceği gibi, yerleştirilen bir heykel ziyaretçilerin ortamı hayal etmesine yardımcı olabilir. Başarılı bir sunum; özenli, alanı bütünlüğü içinde, boyutunu, fiziksel, estetik değerini dikkate alan bir nitelikte olmalıdır (Sivan 1997: 53).

Ülkemizde arkeolojik alanların korunması ve sunumu işlemleri için gerekli alt ve üst yapı tesislerinin yapımı, genellikle maddi kaynak yetersizlikleri, projelendirme sorunu, kimi zaman yerel birimlerin katılım eksikliği gibi nedenlerle zorlukla gerçekleştirilmiştir. Alana beklenen hizmetin daha hızlı ulaşabilmesi, merkezi ve yerel birimlerin koordinasyon içinde olması, yerel idarelerin konuyla ilgili uzman personel istihdam etmesi önem göstermektedir (Madran 1991). Ancak ülkemizde yerel birimlerin arkeolojik alanlara olan ilgisi fark edilir boyutta artmıştır. Bu durumunun kaynağında, arkeoloji ile turizm ilişkisinin anlaşılması yatmaktadır. Bunun yanı sıra yerel idaresi sürdürülen yerin geçmişinin zenginliği bir ayrıcalık olarak algılanmaya başlanmıştır.

Arkeolojik alanın sunumuna ve ziyaretçi ihtiyacına yönelik gerçekleştirilen tüm uygulamaların devamlılığının sağlanması başlıca sorunlar biridir. Zamanın ve doğanın aşındırıcı etkisinin yanı sıra insanların yarattığı tahribat, alan kontrolünün tam olamaması, devamlılığın sağlanmasının sorumluluğu gibi unsurlar, tartışılan konular arasında yer almaktadır. Alanın korunup, gelecekte de bakımlarının düzenli olarak yapılabilmesi, bütüne yönelik planların yapılıp uygulanabilmesiyle ilintilidir. Alan yönetimi, alanın bütünü için yukarıda bahsedilen dinamiklerde sürdürülebilir koruma ve sunum fırsatları sağlamaktadır. Sunum çalışmalarında, koruma çatılarında olduğu gibi, alanında uzman kişiler ile disiplinlerarası çalışma sisteminin uygulanması önemlidir.

Sunuma Yönelik Düzenlemelerden Seçilmiş Örnekler

Ülkemizde sunumu gerçekleştirilen çalışmalardan Troia’da çok tabakalılığı tanıtımaya yönelik bir düzenleme yapılmış, ziyaretçi ihtiyaçlarına yönelik bazı çalışmalarda

bulunulmuştur. Alanda, gezi yoluna girilmeden önce, iç ve dış duvarlarında Troia’nın bulunuş ve kazı tarihçesi, stratigrafisi gibi açıklamaların verildiği bilgi levhaları, kentin maketi, bazı çanak çömlek buluntularının replikalarının sergilendiği bir ziyaretçi merkezi bulunmaktadır. Troia’da ziyaretçiler için gezi yolu ise, seçilen kalıntıların yakınından geçirilmiştir. Güzergah dışına çıkılamayan ve başlangıç noktasına geri götüren bu hat üzerinde yollar, ahşap köprüler, merdivenler vardır. Bu gezi yolu üzerine Türkçe-Almanca-İngilizce olmak üzere üç dilde bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir. Bu panolarda mimari kalıntılar hakkında bilgilere ve tamamlamalara yer verilmiştir. Gezi yolu boyunca yönlendirme tabelaları bulunmaktadır. Bu tabelalar hangi tabakaya gidildiğinin ve otopark, tuvalet gibi mekanların yönünü vermektedir (Foto. 11-12-13).

Çatalhöyük’te arkeolojik alan, çeşitli canlandırma ve bilgilendirmelerle ziyaretçilere aktarılmaktadır. Giriş bölümünde ziyaretçi merkezi ve deneysel ev yer almaktadır (Foto. 14-15). Bu mekanlarda sergilenen görseller her seviye ve yaş grubunda insan için, höyüğün anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Deneysel evde Çatalhöyük yapılarının mimari unsurları canlandırılarak görsel etki yaratılmıştır. Ziyaretçi merkezinde ise, video gösterimleri yapılmakta olup, duvar resimlerinin ve buluntuların kopyaları sergilenmektedir. Çatalhöyük ile ilgili çeşitli bilgilerin verildiği panolar bulunmaktadır. Ayrıca daha önce değinildiği gibi Çatalhöyük koruma çatılarında kazı alanının sunumuna yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiş, bilgilendirme panolarına yer verilmiştir.

Tilmen Höyük’te Prof. Dr. U. Bahadır Alkım başkanlığında gerçekleştirilen kazıların ardından geçen zamanda gelişen tahribata ve yeni düzenlemelere yönelik Prof. Dr. Refik Duru’nun bilimsel yönetiminde Tilmen Höyük Kazı, Onarım ve Çevre Düzenleme Projesi’nin uygulama çalışmaları 2002 yılında iki dönem olarak gerçekleştirilmiştir. Bir yandan izinsiz kazılar ve doğal nedenler sonucu oluşmuş tahribatın giderilmesi için sınırlı ölçüde kazı ve düzenlemeler yapılmış, diğer yandan höyük yüzeyini ve özellikle de kazı alanındaki mimari kalıntıların üzerini örten yoğun bitki ve ağaç örtüsünün kaldırılmasına çalışılmıştır. Höyüğü ana yola bağlayan bozuk durumdaki tarla yolu bir oranda düzeltilmiştir. Höyüğü ziyaret edecekler için, önemli mimari kalıntılara doğru ve kestirme yoldan ulaşımı sağlamak için doğu yamaçtan başlayarak tepedeki saraylar kompleksine gidişi belirleyecek olan gezi yollarının açılmasına başlanmıştır. Aynı yol sistemi batı kesim ile aşağı kenti de içine alacak şekilde yapılması için hazırlıklar yapılmış ve bu yolların da bir kısmı tamamlanmıştır. Ayrıca mimari kalıntıların onarımı ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapılmıştır (Duru 2004: 289-291).

Fotoğraf 11 - Troia gezi yolu (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Troian walking path (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 12 - Troia gezi yolu (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Troia walking path (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 13 - Troia bilgilendirme panoları (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Troia information panels (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 14 - Çatalhöyük ziyaretçi merkezi (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / Çatalhöyük visitor center (M. Savrum Kortanoğlu's collection)

Fotoğraf 15 - Çatalhöyük deneysel ev (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Çatalhöyük experimental house (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Tilmen Höyük'te 2005 yılından itibaren İtalya Bologna Üniversitesi'nden Nicolò Marchetti kazılara başlamış ve 2007 yılında kazı çalışmaları sonlandırılmış, aynı zamanda arkeolojik park çalışmaları tamamlanmıştır. Mimari kalıntıların korunması ve restorasyonu çalışmalarının ardından alanın sunumu için bir çalışma hayata geçirilmiştir. Bu çalışma, uluslar arası işbirliği içinde, çok disiplinli çalışmanın sonucudur.

Tilmen Höyük'te alanın sunumu için indirgenmiş çevre ve peyzaj etkisi, strüktürel hafiflik, havanın ve çevrenin olumsuz etkilerine karşı yüksek dayanım, kolay bakım ve müdahale özelliği, düşük maliyet, gerekli olan teknik araçlara yaygın erişilebilirlik, koruma çatısı temel elemanları ve diğer elemanlarla ilgili her parçanın kurulumunun kolaylığı gibi gereksinimlere cevap vermesi planlanmıştır. Bu hususlar göz önüne alınarak genellikle yerel taş, ahşap, toprak, kendir ipi gibi doğal malzemeler seçilmiştir (Musso 2008: 322-323). Çalışmalarda yerel yetkililer ve çevrede yaşayanlarla gerçekleştirilen verimli iletişim, arkeolojik parkın hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Yapılan bu çalışmalar alanın yaşayan bir yer olmasına katkıda bulunmuştur (Marchetti 2008: 13). Arkeolojik alanın korunması ve sunumu için gerçekleştirilen işlemlerde taş, ahşap, kireç harcı gibi yerel ve geleneksel malzemeler kullanılması ve

inşa tekniklerinin seçimi ile abartıdan kaçınılarak kalıntılara uyum sağlanmıştır. Uzun yıllardır bölgede yaşayıp, aynı zamanda bu projede çalışanlarca, genel özellikleri ve bu açıdan dayanıklılığı çok iyi bilinen yerel malzemenin kullanımının verdiği olumlu sonuçlar alanda gözlemlenmektedir. Bilgilendirme panoları, gezi yolunu sınırlandıran korkuluklar gibi düzenlemeler sınırlı yükseklikte yapılarak düşük etki yaratılmıştır. Seçilen malzeme, teknoloji ve inşa teknikleri sayesinde kalıntıların doğal unsurlara sahip olması sağlanmış olup, ayrıca her türlü abartıdan kaçınılarak alanla bütünleştirilmiştir. Minimum müdahale ilkesine göre, arkeolojik kalıntılarla tam anlamıyla uyum içinde olacak materyal, restorasyon tekniklerinin ve tasarımın seçimi ile doğal bütünlük sağlanmıştır. Alanın sunumu için, bir yapı (danışma ofisi, depo), köprü, merdivenler, korkuluklar, banklar ve alanın arkeolojisi ve doğasıyla ilgili bilgilendirme panoları yapılmıştır (Foto. 16-17-18). Bilgilendirme panolarında kalıntıların konstrüksiyonları ile ilgili fikirler ileri süren üç boyutlu imgeler bulunmaktadır. Gezi yolu içinde bazı yerlerde oturma/seyir noktaları konumlandırılmıştır. Parkta iki tane ana yol bulunmaktadır. Arkeolojik kalıntılara yönelik olan ilk yoldan ayrılan ikinci yol doğal manzaraların bulunduğu alana gitmektedir.

Fotoğraf 16 - Tilmen Höyük bilgilendirme panosu (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Tilmen Höyük information panel (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Orijinal Mimari Üzerinde Yeni Fikirlerin Uygulanması

Son yıllarda arkeolojik alanlarda diğer tüm değerler göz ardı edilirken eğilim, ekonomik değer üzerine yerleştirilen yüksek öncelik olmuştur (Torre-Lean 1997: 11). Günümüzde özellikle Klasik dönemlerin açığa çıkartıldığı kazılarda turizm odaklı bakış açısıyla sunuma yönelik çalışmalar olarak görülen rekonstrüksiyon uygulamaları artmakta, Antik kentleri yeniden inşa etme çabaları sürmektedir. Özellikle yapıya ilişkin yeterli bilgi olmadan yapılanlar faraziye içermektedir. Arkeolojik yapıya ve alana yeni bir yorum getiren, orijinal yapıyı sorgulayan, özgünlüğü etkileyen bu işlemler, esasında alanın birer modern ekleri görünümündedir.

Yapı kalıntılarının rekonstrüksiyonu yerine çizimlerin ya da modellerin yapılması daha uygun karşılanmaktadır. Rekonstrüksiyonun tersine, yapılacak modeller son araştırma bulgularını yansıtacak şekilde değiştirilebilir (Torre-Lean 1997: 10). Ayrıca modellerin yapılarak sergilenmesi hem özgün yapı üzerinde yapılabilecek yanlışlıkları engellemekte hem de ekonomik olmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucu ulaşılan fikirlere göre gerçekleştirilen modeller alanın mimarisinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca teknolojik destekle

gerçekleştirilecek canlandırmaların izlenmesi de ziyaretçiler için bilgi kaynağı olabilir.

Arkeolojik alanlarda rekonstrüksiyon, bizim de bir üyesi olduğumuz uluslararası platformlarda benimsenmeyen uygulamalardır. Yapılan rekonstrüksiyonlarda hem arkeoloji bilimine, hem de doğru bilgilendirme hakkı olan insanlığa, insanlık tarihine karşı sorumluluğumuz bulunmaktadır.

Belirleyici İlkeler

Konu hakkında ulusal ve uluslar arası düzeyde belirlenmiş ilkeler bulunmaktadır. Bu başlık altında belli başlıklarını açıklayacak olursak; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10. maddesinde kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunda yetki ve yöntem belirlenerek, "her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.", "araştırma, kazı ve sondaj yapılan alanların korunması ve değerlendirilmesi Bakanlığa aittir", 45. maddesinde ise, "Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılan kazılarda ortaya çıkan taşınmaz kültür ve tabiat

Fotoğraf 17 - Tilmen Höyük bilgilendirme panosu (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Tilmen Höyük information panel (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

Fotoğraf 18 - Tilmen Höyük gezi yolu (M. Savrum Kortanoğlu Arşivi) / *Tilmen Höyük walking path (M. Savrum Kortanoğlu's collection)*

varlıklarının bakım, onarım ve çevre düzenlemeleri ile taşınır kültür ve tabiat varlıklarının bakım ve onarımları kazı başkanlığınca yapılır” hükümleri bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009: 8-9,29).

Arkeolojik Kazılarda ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon ve Konservasyon Proje ve Uygulamalarında Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönerge'nin 14. maddesinde; “kazı alanında yapılacak düzenlemelerde ve bu alanlarda yer alan taşınmaz kültür varlıklarının restorasyonunda yapı kalıntılarının ziyaretçilerin kolaylıkla anlayacağı bir anlatıma kavuşturulması hedeflenir”, 15. maddesinde; “alandaki yer alan özellikli yapıların işlevini ve mimarisi ile ilgili bilgileri ziyaretçilere vermek amacıyla gerekli görülürse yeniden canlandırılmaları yapılır”, 16. maddesinde; “kazı sezonu içerisinde ortaya çıkarılan yapı kalıntılarının doğa tahribatı ile yok olmasını önlemek amacıyla gerekli acil önlemler alınır”, 21. maddesinde; “açıkta kalması sakıncalı olan malzeme ve ayrıntılar (kerpiç, mozaik döşeme, çini kaplı duvar, fresk vb.) sit alanında olumsuz etki yaratmayacak, kendi başına anıtsal bir nitelik taşıyan iddialı mimari çözümlerden kaçınılarak, koruyucu üst örtü sistemleri altına alınır”, 31. maddede ise, kazı alanlarında;

- a- Ören yerlerinin arkeolojik potansiyelleri korunur.
- b- Ören yerleri denetimli olarak ziyaretçilere açılır. Bu çerçevede alanın tanıtımına yönelik gezi güzergahları, bilgilendirme ve tanıtım panoları, gününbirlik ihtiyaçlara yönelik hizmet üniteleri ve aydınlatma gibi altyapı hizmetleri projelendirilir.
- c- Mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlar çözümlenir.
- d- Alanın ihtiyaçları çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla giderilir.
- e- Alanda yapılan çalışmalar sırasında, yöre halkı ile doğru bir iletişim kurulur, sahiplenmeyi sağlayıcı ve ilgiyi artırıcı programlar hazırlanır”, denilmektedir.¹

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 03.05.2006 tarihli 714 sayılı ilke kararında, 1. ve 2. derece arkeolojik sitlerdeki ören yerlerinde sergileme ve ziyaretçi ihtiyaçlarına yönelik tesislerin uygulanmasına ilişkin ilkeler açıklanmıştır. Buna göre; “ I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarındaki ören yerlerinde açığa çıkarılan taşınır kültür varlıklarının alana yönelik işlevsel ve mekansal bağlarının kurulabilmesine olanak sağlamak üzere mahallinde korunması ve değerlendirilmesine yönelik bilimsel faaliyetler kapsamında; muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, teşhir-tanzim ve tanıtımlarına yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığınca ihtiyaç duyulan kapalı ve açık sergi mekanları ile ziyaretçilere hizmet verecek giriş ünitesi (güvenlik odası,

bilet gişesi, WC vb.), açık otopark ve mobil satış üniteleri düzenlemelerinin varsa kazı heyetinin bilimsel görüşleri ve raporları doğrultusunda tespit edilen, yerleşmelerin bütünlüğünü bozmayan alanlarda ilgili Koruma Bölge Kurulunun özel izni ile yapılabileceğine..” denilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009: 42).

Uluslararası belirleyici ilkeleri ele alırsak; ICOMOS Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü, konu ile ilgili temel ilkeleri açıklamıştır.²

Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde; “..Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır”, “Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen (a priori) vazgeçilmelidir. Yalnız anastylosis'e, yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek bir nitelikte olmalı ve bu, kültür varlığının korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır” denilmektedir (Ahunbay 2009: 150-151).

UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'nin 4. maddesinde; “bu sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır” denilmektedir. Aynı sözleşmenin 5. maddesinde ise; “bu sözleşmeye taraf olan her Devlet topraklarındaki kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri amacıyla etkili ve faal önlemlerin alınmasını sağlamak için, mümkün olduğunca her ülkenin kendi koşullarına uygun biçimde şu çabaları gösterecektir:

- a) Kültürel ve doğal mirasa, toplumun yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsemek;
- b) Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri için, halen mevcut değilse, topraklarında bir veya daha fazla hizmet kurumunu, işlevlerini ifaya yeterli olacak görevli ve araçlarla kurmak;
- c) Bilimsel ve teknik çalışma ve araştırmaları geliştirmek ve Devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikelere karşı harekete geçmesine olanak sağlayacak

¹ (<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14728/arkeolojik-kazilar-da-ve-kazi-alanlarinda-yapilacak-duze-.html>)

² (http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0397812001353671158.pdf)

müdahale yöntemlerini mükemmelleştirmek;
 d) Bu mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idarî ve malî önlemleri almak; ve
 e) Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri konularında eğitim yapan ulusal veya bölgesel merkezlerin kurulmasını veya geliştirilmesini desteklemek ve bu alandaki bilimsel araştırmaları teşvik etmek” ilkeleri belirlenmiştir.³

UNESCO Tarihi ve Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı'nın 4. maddesinde; “tarihi veya geleneksel alanlar ve çevreleri, bilhassa uygun olmayan kullanım, gereksiz eklentiler, yanlış yönlendirilmiş ve duyarsız değişiklikler gibi söz konusu alanların kimliklerini tahrip edecek her türlü zarardan ve her türlü kirlenmeden etkin bir şekilde korunmalıdır. Yapılacak her türlü yenileme çalışması, bilimsel prensipler baz alınarak gerçekleştirilmelidir. Benzer olarak, bu yapı gruplarını oluşturan ve her yapı grubuna kendine özgü niteliklerini kazandıran çeşitli bölümlerin birlikteliğinin veya karşıtlığının yarattığı ahenk ve estetik duyguya dikkat edilmelidir” denilmektedir.⁴

ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nün 6. maddesinde; “Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefi, bütün ilgili belge ve koleksiyonların da uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve siteleri yerinde korumak olmalıdır. Bu mirasın bazı öğelerinin yeni konumlara taşınması mirası özgün ortamında koruma kuralının çiğnenmesi anlamına gelir. Bu ilke sürekli bakım, koruma ve yönetime olan gereksinimi vurgulamakta, ayrıca eğer kazıdan sonra gerekli bakım ve yönetim sağlanamayacaksa, arkeolojik mirasın kazılarak ortaya çıkarılmamasını ve çıkarıldıktan sonra her türlü etkene açık bırakılmaması gerekliliğini hatırlatmaktadır” denilmektedir. 7. maddesinde; “Arkeolojik mirasın halka sunulması, çağdaş toplumların kökenlerinin ve gelişmelerinin anlaşılmasına yardım eden önemli bir yöntemdir. Bu aynı zamanda onun korunması gerekliliğinin anlaşılmasına da yardım eden en iyi araçtır. Sunuş ve bilgi verilmesi mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişin anlama yaklaşımlarının çok yönlülüğünün gözetilmesi gerekir. Yeniden yapımlar deneysel araştırma ve yorum gibi iki önemli işleve hizmet ederler. Mevcut arkeolojik verilere zarar vermemeleri için çok özenle yapılmalı; özgün nitelikleri yakalayabilmek için bütün kaynaklarda mevcut bilgilerden yararlanılmalıdır. Mümkün ve uygun olduğunda, yeniden yapımlar doğrudan arkeolojik kalıntılar üstünde yapılmamalı; yeniden yapımların

anlaşılabilirdir” denilmektedir (Ahunbay 2010: 117). Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 5. maddesinde; “arkeolojik sitelerin halka açılmasının, özellikle çok sayıda ziyaretçi girişi için yapılacak yapılanma çalışmalarının, bu sitelerin ve çevrelerinin arkeolojik ve bilimsel niteliğine zarar vermemesini sağlamak” yerine getirilmesi gereken yükümlülükler arasında belirtilmiştir (Madran-Özgönül 2005: 87).

ICOMOS Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü, İlke 2.2'de; “Kültür mirası kaynakları veya değerleri ile turizm arasındaki ilişki dinamikdir; sürekli değişirken, fırsatların yanı sıra riskler ve çatışma yaratır. Turizm projeleri, etkinlikleri ve gelişmeleri olumlu sonuçlar vermeli; ziyaretçinin gereksinim ve istekleri karşılanırken, kültür mirası ve yerel halkın yaşam tarzı üzerinde oluşacak olumsuz etkiler en aza indirgenmelidir” denilmektedir.⁵

Sonuç

Geçmiş yaşam biçimini kültürel süreklilik içinde bize aktaran, her birinin kendine özgü nitelikleri olan arkeolojik alanlar, evrensel kültür mirasıdır. Bu varlıkları korumak, bilime ve insanlığa sunmak, gelecek nesillere aktarmak gibi sorumluluklarımız bulunmaktadır. Bu sorumluluklar hakkında ilkeler belirlenmiş olmakla birlikte, bilinçlenme ve eğitim ile doğal olarak gelişen koruma güdüsü kuşkusuz en etkin yöntemdir.

Arkeolojik kalıntıların yerinde korunması esastır. Kazılar sonrası açığa çıkartılan mimari kalıntılara yerinde koruma sağlamak için, çeşitli olumsuz etkilere karşı korunmasında kimi zaman koruma çatılarına gerek duyulmaktadır. Bu çatılar, tasarımından, malzeme seçimine, iklim ve arazi koşullarının incelenmesinden uygulama aşamasına kadar detaylı bir çalışmanın sonucu olmalıdır. Alana yeni bir görünüm kattıklarından dolayı baskın unsur olmamaları için tasarımları önemlidir. Ayrıca çatının iç mekanında oluşacak yeni iklim koşulları sürekli izlenerek gerekli önlemler alınmalıdır. Koruma çatısı, örtü yüzeyinde biriken yağmur suyunun alana zarar vermeden uzaklaştırılması için gerekli olan bir drenaj sistemine sahip olmalıdır. Aynı zamanda çatının taşıyıcı yapı öğeleri, kalıntılara zarar vermeyecek biçimde tasarlanmalıdır. Çatının arkeolojik kalıntıların üzerinde yer aldığı düşünüldüğünde, taşıyıcı elemanlarının zemin ile irtibat noktalarının etüd edilmesi, mümkün olduğunca kalıntılardan uzak ve küçük boyutlarda seçilmesi gerekmektedir. Koruma çatıları açık alanda güneş, yağmur, rüzgar gibi iklim koşullarına maruz kaldıklarından, kendi yapı sistemlerinin de düzenli bakıma ihtiyacı olmakta, bu da yapının kendisi için periyodik bakım maliyeti ve insan gücü ihtiyacı doğurmaktadır. Çatılar koruma işlevini yerine getirirken,

³ (http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkultureliras/somut_kulturel_miras.pdf)

⁴ (http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kultur/tarihirol_t_k.pdf)

⁵ (http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0473172001407841550.pdf)

ürettikleri yeni sorunları da beraberinde getirirler. Bu bağlamda uygulamanın sonuçları öngörülerek olumlu ve olumsuz yönler incelenmelidir.

Arkeolojik alanlarda sergilemeye yönelik uygulamalarda, yeni müdahalelerin alanın asıl ögesi olan kalıntıların önüne geçmemesine dikkat edilmeli; arkeolojik alan ve kalıntıların özgün niteliklerini etkilemekten kaçınılmalıdır. Tüm yeni müdahalelerde yerel malzeme kullanımı hem alanın dokusuyla uyumlu bir görünüm sağlamakta hem de kolay erişim sayesinde sürdürülebilirliğin altını çizmektedir. Ziyaretçi ihtiyaçlarına yönelik yapılar, arkeolojik alanın uzağında, geçici ve hafif strüktürler olarak tasarlanmalıdır. Alanın anlatımına yönelik çalışmalarda her yaş ve bilgi seviyesinde insana erişebilmek önemlidir. Arkeolojik alanların korunması ve sunumuna yönelik gerçekleştirilecek tüm çalışmalar, alanın özgün dokusu içerisindeki modern müdahalelerdir. Önceliği alanın arkeolojik değerine verip, her türlü gösterişten sakınılması gerekmektedir.

Kaynakça

AGNEW, N., 2012.

“Methodology, Conservation Criteria and Performance Evaluation for Archaeological Site Shelters (2001)”, (S. Sullivan ve R. Mackay yay.) *Archaeological Sites: Conservation and Management*: 458-470. The Getty Conservation Institute.

AHUNBAY, Z., 2009.

Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem Yayınları.

AHUNBAY, Z., 2010.

“Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 103-118.

ATALAY, S., D. Çamurcuoğlu, I. Hodder, S. Moser, A. Orbaşlı, E. Pye, 2010.

“Protecting and Exhibiting Çatalhöyük”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 155-167.

BAŞGELEN, N. (yay.) 2013.

“Arslantepe”, *Ricerche Archeologiche Italiane in Turchia Restauro e Valorizzazione* (Türkiye’deki İtalyan Arkeolojik Araştırmaları Restorasyon ve Değerlendirme): 16-21. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ÇAMBEL, H., 2001.

“Karatepe-Aslantaş Öyküsü”, Boğazköy’den Karatepe’ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi: 122-143, (F. Canpolat yay.). Yapı Kredi Yayınları.

ÇAMBEL, H., 2010.

“Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi Çok Yönlü Bir Proje”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 131-136.

DİKİLİTAŞ, G., 2010.

“Arkeolojik Alanlarda Koruma”, Restorasyon Konservasyon Çalışmaları 6: 43-51.

DURU, R., 2004.

“Tilmen Höyük Kazı, Onarım ve Çevre Düzenleme Projesi 2002 Yılı Çalışma Raporu”, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı 1: 289-296.

ERES, Z., 2010 a.

“Türkiye’de Tarihöncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Çalışmaları”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 101-102.

ERES, Z. 2010 b.

“Tarihöncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Kavramının Gelişimine Kısa Bir Bakış”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 119-130.

FRANGIPANE, M. ve D. MANGANO, 2010.

“The Exhibition of a Mud-Brick Monumental Complex in a Stratified Mound: The Case of 4th Millenium Arslantepe (Malatya)”, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 8: 201-215.

GROVER, P. ve Y. SCHAFFER, 2007.

“Protection and Conservation Excavated Sites”, (I. Hodder, L. Doughty yay.) *Mediterranean Prehistoric Heritage Training, Education and Management*: 35-43. Mc Donald Institute Monographs.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1999.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu İlke Kararları, Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, DÖSİMM Basımevi.

MADRAN, E., 1991.

“Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesinde Yasal, Parasal ve Örgütsel Sorunlar ve Olanaklar”, Arkeolojik Sit Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi I. Ulusal Sempozyumu (14-16 Ekim 1991): 43-44.

MADRAN, E., ve N. Özgönül, 2005.

“Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması”, TMMOB Mimarlar Odası.

MARCHETTI, N., 2008.

“From Excavation Strategies To Archaeological Parks”, (N. Marchetti, I. Thuesen yay.), *Archaia Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*: 11-17. BAR International Series 1887.

MUSSO, S.F., 2008.

“Low Impact Restoration Techniques, Coverings and Fixed Devices In An Archaeological Park: A Case Study At Tilmen Höyük In Turkey”, (N. Marchetti, I. Thuesen yay.), *Archaia Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*: 319-331. BAR International Series 1887.

RESELLI, F.B., 2006.

“A Protective Shelter at the Archaeological Site of Arslantepe Malatya”, (Z. Ahunbay, Ü. İzmirligil yay.), *Management and Preservation of Archaeological Sites*: 45-50. ICOMOS Türkiye. Yem Yayınları.

SAVRUM KORTANOĞLU, M., 2014.

“Arkeolojik Alanlarda Organizasyonel Bir Kavram Olarak Koruma”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 2014/37: 5-14.

SIVAN, R., 1997.

“The Presentation of Archaeological Sites”, (Torre, M. Yay.), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*: 51-63. The Getty Conservation Institute.

TANAÇ Zeren, M. ve O. UYAR, 2010.

“Arkeolojik Alanlarda Koruma Çatıları ve Gezi Platformlarının Düzenlenmesi Kriterleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 12/2: 55-64.

TORRE, M. ve M. LEAN, 1997.

“The Archaeological Heritage in the Mediterranean Region”, (M. Torre yay.) *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*: 5-15. The Getty Conservation Institute.

(<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14728/Arkeolojik-kazilarda-ve-kazi-alanlarinda-yapilacak-duze-.html>)

(http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0397812001353671158.pdf)

(http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturel-miras/somut_kulturel_miras.pdf)

(http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kultur/tarihirol_t_k.pdf)

(http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0473172001407841550.pdf)